

“Almanya’da Din ve Felsefenin Tarihi Üzerine” Bir Değerlendirme

A Review: 'On the History of Religion and Philosophy in Germany'

Ömer GÜLEN*

Heinrich Heine, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2017, 160 s.

Düşünce tarihiyle ilgili çalışmalarda, akademik metinlerin rasyonelleştirdiği tarihsel yaklaşımların dışına çıktığımızda, karşılaştığımız en açık durumlardan biri, şairlerin (edebiyatçıların) önceden keşfettiği yerlere, sonradan akademinin girmeyi başardığı gerçeği olacaktır. Şairler, sadece, kelimelerin doğasının, varlıkla olan temasını keşfetmezler; onlar aynı zamanda; tarih, toplum ve gelecek konusundaki duyarlılıklarını, tarihin gerçekçi doğasıyla temas kurabilecek bir bilinç alanına taşırlar. Bunu, yeni bir tarih kurgusu oluşturmak için değil, salt gerçeğin kendisi adına yaparlar. Bu düşüncemizin ne kadar doğru bir tespiti içerdiğini, Dostoyevski’nin *Yaz İzlenimleri Üzerine Kış Notları*; Stefan Zweig’in *Dünün Dünyası* ve şimdi tanıtımını yapmak istediğimiz Heinrich Heine’nin *Almanya’da Din ve Felsefenin Tarihi Üzerine*” kitapları özelinde değerlendirebiliriz. Edebiyatçıları, entelektüel merak sahibi ve derin okumalarını, sistematik bir düşünce haline dönüştürmeyi başarmış akademisyenler takip eder. Üçüncü aşamada, skolastik bilimciler durmaktadır ve bütün bir düşüncenin tüketildiği seviye burada başlar.

Heinrich Heine’nin özgün ismi, *Zur Geschichte der Religion und Philosophie in Deutschland*, “Almanya’da Din ve Felsefenin Tarihi Üzerine” olan kitabının

---

* Ar. Gör., Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi ABD. omergulenn@gmail.com

bizim için değerli olan yönü, böylesi bir bilgeliği açıkça görebileceğimiz bir kavrayış ve düşünce inceliğine sahip olmasıdır. Kitap ilk olarak Fransızca yazılmıştır (1833-1835). Kitabın yazılış amacı, Alman edebiyatıyla ilgili birçok düşüncenin yazıldığı ortamda Fransız okura, Alman edebiyatının ve felsefesinin kökenine dair bilgi vermektir.¹ Bununla birlikte kitapta, Alman kültürünün bütün bir yapısını çerçeveleyen Hıristiyan inancın *pathosuna* inilerek, hem Almanlar için hem de Avrupa kültürünün genel coğrafyasında, Hıristiyan inancın belirlediği bilinçaltı gerçek, ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Kitap Türkçe’de ilk olarak, 2017 tarihinde Semih Uçar’ın çevirisiyle Ayrıntı yayınlarında yayımlandı. Bu çeviri okura, Şair Heine’nin edebi dilini, okuyucuyu yaklaştırması ve belli bir tarihi dönemi anlatırken sergilenen eleştirisel/ironik dilin rahatlıkla anlaşıldığı bir okuma zevki sunmaktadır. Bu çeviriyle birlikte, modern batı düşüncesinin gelişiminde merkezi bir öneme sahip 19. yüzyıl tarihi içinde yazılmış, önemli metinlerden birine daha ulaşmış oluyoruz.

Şairin Hayat Hikayesi

Christian Johann Heinrich Heine -asıl ismi Harry Heine-, 1797 Prusya doğumludur. Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Katolik Rahipler tarafından yönetilen Düsseldorf Lisesini bitirdikten sonra, amcası Salomon Heine’nin eğitim masraflarını karşılaması sonrasında, farklı dönemler içerisinde, Bonn, Göttingen ve Berlin Üniversitelerine giderek Hukuk eğitimi alır. Bonn Üniversitesi yıllarında, Hukuk Eğitiminden çok, August Wilhelm Schlegel’in Edebiyat seminerlerini takip eder. Berlin’de, üniversiteye yaptığı ikinci kayıt dönemi sonrasında, vaktinin çoğunu Karl ve Rahel Varnhagen’in evinde yapılan toplantılarda geçirir. Genç Heine, Rahel Varnhagen’in maceralı yaşamının son dönemlerinde, Bayan Varnhagen’in özel dostları arasına katılır. Heine ve Varnhagen dostluğu için Hannah Arendt şu yorumu yapar. “Sadece yaşlılık döneminin arkadaşı Heine, onun dışlanmışlık hissini anlayacaktı. *‘Ancak kürek mahkumları birbirini anlar’*.”² İkisi de Yahudiydi ve bu kimlikleri hayatları boyunca sürececek trajik olaylarla karşılaşmalarına sebep olacaktır.

Heine, Berlin’de geçirdiği günlerde (1821), Hegel’in derslerini takip eder. Alman edebiyatının önde gelen isimleriyle Berlin salonlarında tanışıp yakın ilişkiler kurar. 1825’te Hıristiyanlığı (Protestan) seçer. Bu durumu daha sonra “Avrupa kültürüne giriş bileti” almış olmakla tanımlayacaktır.³ 1825’li yıllar itibarıyla Heine’nin ünü, Almanya’ya yayılmaya başlar. Heine, 1831 yılında Paris’e gider ve ömrünün sonuna kadar orada yaşar. Bu bir çeşit gönüllü sürgünlüktür. Fransa’dayken yazdığı kitapların hepsinde merkezi tema Almanya’dır. Alman ve Fransa toplumuyla ilgili, iki ulus arasındaki ilişkilerin artması

sonucunda, politik sorunların ortadan kalkacağına olan inancının bir ürünü olarak, “*Fransa’da Durum*” ve “*Almanya’da Din ve Felsefenin Tarihi Üzerine*” adlı kitapları yayımlar. 1835’de kitapları, Almanya Meclisi tarafından yasaklı kitaplar listesine konulur. 1843’te Karl Marks’la tanışır ve Marks’ın editörlüğünde çıkarılan dergide, şiirlerini yayımlar. Heine, döneminin felsefi düşünceleriyle, belirli yakınlıklar içinde olur fakat hiçbiriyle ideolojik bir birlik kurmaz. Kitaplarındaki düşünsel bağımsızlık, yöntem dışı tarih okuması, felsefi fikirleri, şair kimliği ve sürgün yaşamı, ününün asıl sebebidir. Alman halkından gördüğü beğeni, şiirinin geniş kitlelerce okunup bestelenmesi, düşmanlarından bile takdir görmesine sebep olmuştur. Şiirlerini Nazilerde, kendi parti programları için kullanacaktır fakat yazarının ismini belirtmeden. 1856 yılında, sekiz yıldır süren hastalığın yaşattığı acıların iyice arttığı bir dönem sonrasında, Paris’te ölmüştür.⁴

Heinrich Heine, Alman Romantik akımı içinde, farklı bir yönelimi temsil eder. Yaşadığı çağın gerçeklerini unutup, ortaçağ dönemini idealleştiren şairlerden farklı olarak, çağının gerçekliğinin farkında bir sanat/dünya görüşünü benimseyecektir.⁵ *Almanya’da Din ve Felsefenin Tarihi Üzerine* kitabının, Türkçe baskısının sunuş bölümünü yazan Güçlü Ateşoğlu, Heine’nin, sanat anlayışı ve felsefi retoriklerinin şiirsel içeriği hakkında, önemli tespitlerde bulunur. “Heine, Almanya’da din ve felsefenin tarihini anlatmaz bize sadece, ondaki şimdiki devindiren ritmi verir, olgusal olana eşlik eden, herkesin görmediği şarkıyı okur. Ortaçağ geleneğinden gelen şiir-şarkı formunu bizi aşırı romantikleştirmeden, düşüncüyü ve hicvi katarak duyumsatır.”⁶ Kitabın bu sunuş bölümü okuyucuya, şairin düşüncelerini daha rahat anlayacağı bir perspektif sunmaktadır.

Rüdiger Safranski, Heine’nin, *Almanya’da Din ve Felsefenin Tarihi Üzerine* kitabını, Fransa’da Saint-Simonculuğun önderi olan Prosper Enfantin’e adadığını belirtir.⁷ Döneminin düşünsel gelişimine duyarlı olan Heine, Saint-Simoncu sosyalist söylemi, kendi felsefe ve edebiyat yaklaşımı içinde kullanır. Biz bu durumun açık bir örneğini, *Almanya’da Din ve Felsefenin Tarihi Üzerine* kitabında, şairliğinin edebi biçimiyle, sosyalist tarih kuramının gerçekçiliğini nasıl bir üslupla buluşturduğunu okuyarak görme şansını elde ederiz. Kitap üç bölümden oluşmaktadır. Birinci kitap, Almanya’da halk kültürünün, Hıristiyan İde’siyle oluşturduğu ortak tarih bilincinin yapısını ve Martin Luther’in, bu tarihsel yapının dönüşümünde, nasıl bir rol oynadığı anlatmaktadır. İkinci kitap, Luther öğretisinin bir sonucu olarak yayılan Bilimsel Devrimlerin, filozofların çalışmaları ve düşünceleri içinden evrilerek, modern kültürün oluşmasını nasıl etkilediğinin tarihi süreci anlatılmaktadır. Üçüncü kitapta Heine, Alman felsefesinin önde gelen isimlerinin düşüncelerini anlatarak, Alman doğa felsefesi

ve İdealizm düşüncesinin boyutları ve özgünlüğüyle bizi karşılaştırır. Kitabı okur için önemli kılan nedenlerden biri, Alman idealizminin, sonraki sosyal bilim çalışmalarının içeriğini belirleyecek olan sıradışı yapısıdır. Bu idealist felsefe, Kant'a rağmen, pozitivist epistemolojinin yapısını esnetecek bir aralığın oluşmasına imkân sağlayacaktır. Bilimin katı çizgileri üzerinde duran Alman bilgeliliğinin kavrayış gücünü, Heine'in bu eserinde apaçık görmekteyiz.

Birinci Kitap

Heine, Fransız okurun, bir metinde aradığı şeyle, Almanya'da din ve felsefe çalışmalarının derinliği arasında, belli bir boşluk olduğunu belirterek kitaba giriş yapar. Heine, bu durumun, kitabın anlaşılmasında bir problem yaratabileceğini ifade eder ama Fransa'da yazılmış olan ve Alman Edebiyatının gelişim tarihine dair kitapların yetersizliğinin, kitabın yazılmasını zorunlu kıldığını söyler. Alman bilgelerin, çok şey anlatıp, hiçbir şey söylemediği tarzdan farklı olarak, daha kısa ama anlatılan tarihin gerçekliğine uygun bir düşünceyi dile getireceğini ifade eder. Çağının genel entelektüel eğiliminin, dine karşı bir tutumu benimsemesine karşın, bu kitapta yapmak istediği şeyin, dinin, Avrupa tarihinde sahip olduğu 'Hıristiyan İde'nin doğasını ortaya çıkarmak olduğunu belirtir. Bizce kitabı özgün kılan düşünsel perspektif burada başlıyor. "Bu ide açık biçimde anlaşılmadığı ve yüzeydeki önemsiz unsurlar asıl mesele gibi görülmüş olduğu için henüz bir Hıristiyanlık tarihi yoktur. Kilise tarihini birbirine zıt iki taraf yazıyor ve sürekli olarak birbirlerine karşı çıkıyorlar; ne var ki ne o ne de bu taraf idenin, Hıristiyanlığın merkez noktasını oluşturan, kendisini bu dinin sembollerinde, doğmada ve kültürde, Hıristiyanlığın bütün tarihi içinde açığa vurmaya çalışan ve Hıristiyan halkların gerçek yaşamlarında kendisini ortaya koymuş olan o idenin aslında ne olduğunu hiçbir zaman kesin olarak söyleyemeyecek."⁸

Hıristiyan ide, ilk yüzyıllar itibariyle, Maniheist ve Gnostik görüşlerin, Hıristiyan öğretiyeye sirayet etmesiyle, Katolik sanat ve düşünce biçimlerini sarmalayan ve Hıristiyan halkların inanç/pathos yapısı üzerinde etkisini kuran, tinsel anlamdır.⁹ Bu düşünce, Hıristiyan çilecilik ve inziva anlayışının ortaya çıkmasına da zemin oluşturur. Heine, bu idenin, Hıristiyan toplumların bilinçaltını nasıl etkilediğiyle ilgili çarpıcı bir saptamada bulunur. "Hıristiyanlık idesi, Roma İmparatorluğu'nun tamamına bulaşıcı bir hastalık gibi inanılmaz bir hızla yayıldı, bütün ortaçağ boyunca ıstıraplar devam etti, kâh bitkinlik ve biz modernler uzuvlarımızda hâlâ krampları ve güçsüzlüğü hissediyoruz."¹⁰ Ruh ve beden arasındaki ayrımın, dinsel biçimi üzerine kurulmuş Hıristiyan öğretinin zamanla aşılacağı umudunu dile getirirken Heine, bunu geliştirmekte

olan ‘bağımsız politik ve endüstriyel kurumların takdisleriyle’ gerçekleşeceğini söyler. Fakat bu beklentinin ‘aptalca bir umut’ olabileceğini ifade ederek, gelişen modern kültürle ilgili kuşkularını da dile getirir. Tam da burada önemli bir durum tespitinde bulunur. “*Hıristiyanlığın nihai kaderi, ona hâlâ ihtiyacımız olup olmadığına bağlı.*”¹¹

Heine, Hıristiyan idenin, Avrupa sanatının temel imgesini beslediğini söyler. ‘*Avrupa’nın tamamı yalnızca iyi ilke, yani İsa’nın krallığı hakkında aynı düşünceye sahip*’ olmasına rağmen, bu ilkenin ‘Germanik Kuzey ile Romalı Güney’ arasında farklı şekillerde tasavvur edildiğini belirtir. Bu düşünce, kitabın ana temalarından biridir. “Avrupa’da milli inanç -ki Kuzey’de Güney’den çok daha fazlaydı- panteistti, gizli ritüelleri ve sembolleri bir doğa kültürüyle ilişkiydi, her elementte olağanüstü varlıklar görülüp hürmet edilir, her ağaçta bir ilah nefes alır, bütün görünüşler dünyası ilahlarla dolup taşardı.”¹² Doğadaki bu panteist görünümün Hıristiyanlığın gelişimiyle birlikte, doğaya karşı bir kuşku, bir şeytansı doğa tasavvuruna dönüştüğünü belirten Heine, Almanların geçmiş kültürlerinin etkisiyle birlikte, bu doğa tasavvurunu daha kasvetli ve korkunç bir havaya dönüştürdüğünü; buna karşılık Fransız geleneğinde şeytanların bile neşeli, sevecen bir biçimde tasavvur edildiğini anlatır. Şeytanın, zihinlerde yaşatılmasına, Hıristiyan idesinin ihtiyacı vardır ve bu konu Luther’in, Katolikliğin inanç öğretisindeki derin teo-politik durumu anlamamasında açığa çıkar. Her tür duyusal eylemi aşağılayan ve ruhun gasp ettiği alaycı yanları muhafaza eden biçimlerde kendini gösterse de, kilisenin duyular yararına son derece isabetli bir şekilde inşa etmiş olduğu akıllı bir ödüllü sistemdir bu. Yüreğinin sevgi dolu eğilimlerine kulak verebilir ve güzel bir kıza sarılabilirsin ama bunun alçak bir günah olduğunu kabul etmelisin ve günahın kefaretinin bedelini ödemelisin. Bu kefaretin parayla ödenebiliyor olması kilise için de yararlıydı. Kilise her bedensel haz için, tabiri caizse kan parası (bağışlanma belgeleri-endüljans) ödetiyordu. Dolayısıyla, Luther endüljansa karşı çıkarak, kilise sistemine karşı çıkmış oluyordu.

Heine, Fransız okurun, Reformasyonun negatif yönünün anlatıldığı kitaplardan bu tarihi dönemi okuduğunu beyan ederek, gerçek Reformasyon tarihinin daha derin nedenlere ve sonuçlara sahip olduğunu belirtir. Almanlar için Reformasyon hareketinin; Katolikliğin, sözde Hıristiyan ruhbanlığına sahip olduğunun anlaşılmasıyla ivme kazandığını söyler. Reform isyanlarının başlamasıyla birlikte, “ezilen köylüler bu yeni öğretilerde, aristokrasiye karşı yürütecekleri savaşta kullanabilecekleri ruhani silahlar bulmuşlardı.”¹³

Heine’nin Luther biyografisi ‘kaderin seçtiği bütün adamlarda’ görünen sıradışı, güçlü bir karakter portresi çıkarır ortaya.¹⁴ Luther, tüm bir özelliğiyle Almanya’yı temsil eder, Heine’nin gözünde. Luther’in Hıristiyan yorumu,

yeni bir başlangıçtır. “Büyük hiyerarşinin tamamlayıcı bir parçası olan bu kilit dağılım dini demokrasilere dönüşür. İçindeki Hint-gnostik unsurun kaybolduğu, Yahudi-deist unsurun ise yeniden yükseldiği bir dönem başlar. Madde- nin en elzem istekleri meşrulaştırılarak yeniden bir hakikat haline gelir. Rahip insan olur ve evlenir, buna karşın Tanrı tekrar müzmin bekâr haline gelir. Azizler azizlikten çıkarılır. Meleklerin kanatları kesilir.”¹⁵

Hıristiyanlığın Luther yorumu, Almanya’da aklın ve düşüncenin özgür salahi- yetinin gelişmesini sağlar. Üç yüz yıla yakın üniversite ve manastırlarda sınırlı kalmış olan felsefe, Luther’le birlikte halka hediye edilir. Protestanlık, ahlak- sızlığın mahrem mahzenlerine sokularak, daha insani bir din-ahlak yorumu getirerek, dindar insana, insanın doğasına uygun kurallar vazeder. İncil’in an- laşılmasında, akla özel bir otorite hakkı verilir ve bu durum, bilimsel bilginin gelişiminin yanında, dinsel aklın da aynı koşutta ilerlemesini sağlar. Düşünce, bireyin özgür tercihinin bir zorunluluğu içinde kendi konumunu belirledi. Latince bilenlerin özerk otoritesi, Luther’in hazırladığı Almanca İncil’in hızlı- ca gelişmesi sonrasında, yerini ulusal bir dile bıraktı. Heine, tam bu noktada, modern Alman edebiyatını Luther’in başlattığını belirtir.

İkinci Kitap

İkinci kitapta, *Protestanlığın sonucu olmaktan başka bir şey olmayan felsefi devrimden* bahsedilir. Heine, modern felsefenin babası olarak, dönemindeki okulların Bacon’u ilan etmesine rağmen, kendi görüşünün, René Descartes olduğunu belirterek bölüme giriş yapar. Descartes “düşünce uçurumlarına, düşünceyi öz-bilincin en dipteki zeminini yakalayacak kadar derinden gömü- lebildi ve dünyaca ünlü şu cümlede öz-bilinci düşünce yoluyla saptayabildi: *Cogito ergo sum*”¹⁶ Descartes aynı zamanda, felsefeyi, teolojinin baskısından da kurtararak ona bağımsız bir bilim payesi verir. Fakat felsefe, tutum olarak he- nüz bağımsızdır fakat pratik olarak, dinle felsefenin aynı hakikati dile getirdiği bir zeminde düşünce üretecektir. John Locke, Descartes öğretisinin metodik izleğini takip eder, fakat bilginin a priorik değil, a posteorik bir temelde üre- tildiği düşüncesiyle, Descartes’ten ayrılır. Locke, doğuştan gelen bilgi yerine, deneyim yoluyla kazandığımız bilgi teorisini geliştirerek, İngiliz ve Fransız felsefesinde, sensualizmin gelişimine de zemin hazırlar.¹⁷ Almanya’da Descar- tesci idealizm, Leibniz’in felsefesinde işlenir. Heine, Leibniz’in, görünürde- ki tutarsızlıklarının ötesinde, “birbirinden tümüyle farklı sistemlerin aslında sadece aynı hakikatin farklı yüzleri olduğu ayrımsızlık/farksızlık noktasını” belirttiğini söyleyerek, Hıristiyan öğretisinin klasik ve modern yorumunun çelişkilerini ortadan kaldırma niyetini taşıdığını tespit eder.¹⁸

İkinci kitabın, üzerinde dikkatle durduğu ikinci filozof, *tek başına entelektüel hakimiyete yükselmiş filozof olan* Benedictus Spinoza’dır. Spinoza’nın Heine tasviri, şair bilgeliğinin edebi güzellikleriyle betimlenir.¹⁹ Heine, Spinoza’nın kendi felsefesini, sadece okulla değil, yaşamın içinde, teoloji ve politikayı da benzer bir biçimde kendi gündelik hayatı içinde tecrübe ederek sistem-dışı, psiko-teolojik bir düşünce oluşturduğunu ve bu özelliğiyle diğer filozoflardan ayrıldığını belirtir. Spinoza *sadece tek bir tözün olduğunu onun da Tanrı olduğunu öğretir. Bu tek bir töz sonsuzdur, mutlaktır.* Heine Spinoza’nın Tanrı düşüncesinde, *bütün sonlu şeylerin, sonsuz tözün çeşitli modusları* şeklinde yorumlandığını belirterek, Tanrının varlığının, hayatın varlığını içerdiği şeklinde ifade edilecek bir yoruma dönüştüğünü söyler. Spinoza’nın Tanrısının, deistlerin Tanrısından farkı, “onun bizzat dünyanın içinde olmasıdır.”²⁰ Heine, Alman düşüncesinin, Spinoza düşüncesine benzer bir panteizmi, *aleni sır* olarak bünyesinde yaşattığı tespitinde bulunur. O, “panteizm, Almanya’nın gizli dinidir”, der. Almanya’da felsefenin yerel motif kazanması, Christian Wolff’la başlar. Felsefenin, dinin anlaşılması için kullanılması, dinin kendi varoluş biçimini de etkileyecektir. *Hıristiyanlıktan bütün tarihi içerik alınarak onda sadece ahlakın bırakılması denendi.* Deist tanrı yorumu öne çıktı. Böylece dünya Tanrı’dan arındırılmış oldu. Mucizeler fizik yasaları içinde açıklanmaya çalışıldı.²¹ Dini yorumda rasyonalist, politik yorumda dünya vatandaşı rolü üstlenen bir aydın tipi ortaya çıktı. Heine, bu bölümde son olarak, Gotthold Ephraim Lessing’ten bahseder. Lessing; saygın, dürüst, erdem sahibi bir düşünür ve eleştirmendir. Alman sanatının gelişiminde eleştirilerinin yanı sıra, şahsi örnekliğinin de iyileştirici bir etki yarattığını söyler, Heine. Lessing’in kısa bir biyografik anlatımı sonrasında, kitabın ikinci bölümü de sona erer. Bu bölümde Heine, Descartes felsefesinin Avrupa felsefesiyle birlikte, Alman felsefesini ne şekilde etkilediğini panoramik bir gelişim evresi içinde anlatır. Descartes’i *cogito*, akli bağımsız bir güç haline getirir ve Alman idealizmiyle bu rasyonalizm arasında Alman filozoflar, kendi derin ve anlaşılması zor felsefelerini kurarlar. Alman halk kültürünün, eski geleneklerin dip akıntısı içinden gelerek oluşturduğu tinsellik, Hıristiyanlığın Hint-Gnostik yorumunun Hıristiyan idenin oluşumundaki belirgin damga, Alman düşünce ve felsefesini, sürekli devam eden bir Panteist dünya tasavvurunun içinde tutacaktır. Bu durum her bir Alman sanatçı ve felsefecinin düşüncesinde, yeni biçimlerde kendini ifade edecektir.

Üçüncü Kitap

Heine üçüncü bölüme, her şeyiyle insana benzeyen bir makinanın, mucidinden ruh istediği bir hikâyeyi anlatarak başlar. Hikâye bir İngiliz hikâyesi

ve Heine, İngiliz halkının mekanik yaşamıyla hikâye arasında ironik bir bağ kurar. Bu hikâye ile bizi yeni bölümde anlatacağı Kant'ın felsefesinin başlangıcına hazırlarken, modern felsefe içinde kaybolan şeyi hatırlatır. Kant'ın felsefesine girmeden önce, herkesi özel bir seremoniye davet eder. “Çanların sesini duyuyor musunuz? Diz çökün -ölmekte olan bir Tanrı'ya adaklar sunuyorlar.”²² Almanya'da deizmi idam edecek kişi, Kant olacaktır. Fakat bunu, Hint-Gnostik ayrımında gördüğümüz ikiliği ortadan kaldırarak değil, Tanrı'yı ve tanrısal bilgiyi, bilginin sınırlarının dışına çıkararak yapar. Düzenli yaşam, düşüncenin yapısına dair şüphe ve yıkıcı (kendi içinde inşa edici) bir eleştiri Kant felsefesinin genel yapısını oluşturur. Heine, Kant felsefesinin ana gövdesinin, *Saf Aklın Eleştirisi* kitabında dile getirildiğini belirtir. Kant'ın, bu olgunluk dönemi eserinde, anlaşılması zor felsefi düşünceleri, *gri ve kuru bir ambalaj kağıdı stili* içinde yazmasının sebebi Heine göre; “Descartes-Leibniz-Wolff ekolünün matematiksel formunu reddettiği için, bilimin kendini hafif, hoş, neşeli bir tonda ifade etmesi durumunda itibardan bir şeyler kaybedeceği korkusundan kaynaklanmasıyla ilişkilendirir.”²³ Bu yorumu, Kant'ın önceden yazdığı denemelerdeki neşeli, mizah yüklü üslupla, söz konusu kitabın üslubunu karşılaştırarak yapar.

Kant, bilginin yapısıyla ilgili Descartesci yöntem tartışmasına farklı bir biçimde geri dönerek yeni bir paradigmanın ortaya çıkmasına sebep olacak epistemolojiye kurar. “Bilme yetimizin kapsamı ve sınırları.”²⁴ Kant böylece zihnin, bilgiyi nasıl oluşturduğu ve kavradığı sorusuna, mekânsal bir çerçeve çizmeye çalışır. Zihnimize konu ettiğimiz iki farklı düşünsel şeyler vardır. Görünür şeyler (fenomen) ve kendinde şeyler (numen). Görünür şeyler, zihnimizin muhatap olduğu bilgi nesnelidir. Kendinde şeyler, zihnin kavrayış alanının dışında bir gerçekliğe sahiplerdir. Heine'nin bütün bir Kant yorumu ve eleştirisi, tam da Kant'ın temel iki ayrımı üzerine kuruludur. Numen ve fenomen ayrılığı. Görünen şeyler yani *fenomenler* ve kendinde şeyler yani *numenler*. Kant'a göre Tanrı bir numendir. Numenler, hakkında hiçbir şey bilemeyeceğimiz kendinde şeyler olarak, zihnin/düşüncenin sınır dışına itilir. Kant, Tanrı'yı Saf aklın dışına iterken, yardımcı İhtiyar Lampe'nin bir Tanrı'ya sürekli olarak bir ihtiyaç içinde olacağı bilgisiyyle Tanrı'ya Pratik aklın sınırı içinde yaşama hakkı verecektir.²⁵ “Kant, teorik akıl ile pratik akıl arasında bir ayrım yaptı ve elinde sanki sihirli bir değnek varmış gibi, teorik aklın öldürdüğü deizmin ölüsüne pratik akılla yeniden can verdi.”²⁶

Kant'ın başlattığı eleştirel yöntem, tüm bilimlerin içine sirayet eder. Heine, şiirin de bu soyut ve kuru yaklaşımdan nasibini aldığını belirtir. Johann Gottlieb Fichte, Kant felsefesinin ilk takipçileri arasına katılır. Heine, Fichte'nin yönteminin, yöntem ve formlar açısından iç içelik taşıdığını belirtir. “Canlıdır,

ama yaşamın tüm hatalarını da barındırır içinde; huzursuz ve karışıktır.”²⁷ Fichte’nin *Bilim öğretisi* Ben’in etrafında döner. “Fichteci Ben bireysel bir Ben değil, bilince ulaşılmış genel bir dünya-Benidir.”²⁸ Ben’in, felsefi bir meseleyi anlamadaki işlevi, hayatın kendisine yönelir ve hayatın kendisinden tekrar felsefenin kendisine döner. Bu felsefenin sınırlarını anlamak Fichte’nin biyografisine girmeyi zorunlu kılar ve Heine, üçüncü kitabın uzun bir bölümünde, Fichte’in hayatından kesintiler sunar okuyucuya. Kant’la tanışması, para sıkıntıları, Jena Üniversitesi yılları, ateizmle suçlanması, ders verme konusunda sürekli yaşadığı problemler ve Goethe’yle yaşadığı sıkıntılarla ilgili konular, bu bölümün içeriğini oluşturur. Heine, Fichte’in felsefesinde, materyalizmden daha kaba bir Tanrısızlığın mevcut olduğunu belirtir. Fichte, bunu duyuşal dünyanın mutlak yasası içinde Tanrı’ya belirsiz bir anlam yükleyerek gerçekleştirir. Heine, Fichte’in ikinci dönemi olarak açıkladığı *İnsanın Belirlenimi (1800) ve Kutsanmış Bir Yaşam İçin Kılavuz(1806)* eserlerinin yazıldığı dönemde, tam bir Hıristiyan gibi davrandığını belirtir.

Fichte felsefesinin, idealle gerçek arasında kurduğu formülasyon, aynı izlek üzerinde Joseph Schelling’in felsefesinin yapısını belirler. Fakat yöntemsel izlek, içerikte ters işler. “Fichte, düşünce ile doğanın özünde bir ve aynı olduğu ilkesinden yola çıkıp zihinsel operasyon aracılığıyla görünüşler dünyasına ulaşır, düşünceden doğayı, ideal olandan gerçek olanı yaratır. Buna karşın, aynı ilkeden yola çıkan Bay Schelling’de görünüşler dünyası saf idelere dönüşür, doğa düşünce haline, gerçek olan ideal haline gelir.”²⁹ Schelling, *Bir Doğa Felsefesine Dair Düşünceler’de (1797)* doğanın görünür yapısından; *Transendental İdealizm Sistemi’nde (1800)*, ise doğanın soyut yapısıyla ilgili düşüncelerini dile getirmiştir. Heine, Fichte’le Schelling arasında yaptığı karşılaştırmada, Fichte’in daha filozofca bir üsluba sahip olduğunu; buna karşın Schelling’in şiirsel olan bir üslupla kendi felsefesini oluşturduğunu ve iki filozoftaki bu üslup farkının felsefelerinin içeriğini de etkilediğini belirtir. Schelling felsefesi, Leibniz felsefesiyle, Spinoza felsefesi içinde üçlü bir çevrim oluşturur ve Heine böylece, Alman düşüncesinde yeni bir çevrimin oluştuğunu söyler. Schelling’in düşünce dizgesini anlamak için eserlerinin çıkış tarihiyle birlikte okunmasını öneren Heine, Schelling felsefesinin belli bir gelişim üzerine kurulu olduğunun böylece anlaşılacağına altını çizer. Üçüncü kitabın son büyük Alman filozofu, Heine deyimiyile, *Almanların Leibniz’den beri çıkardığı en büyük filozof* olan Hegel’dir. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Schelling’in öğrencisi, Heine’nin de hocalarından biridir. Heine, Hegel için, Kant ve Fichte’yi kat kat aşan, Schelling’in filozof tutumundan daha dürüst bir açıklıkla, felsefi düşüncesini ilan eden bir filozof olarak bahseder.

Kaynakça

Heine, Heinrich Mad., AnaBritannica Cilt: 15.

Heine, Heinrich, *Almanya'da Din ve Felsefenin Tarihi Üzerine*, çev. Semih Uçar, 2017, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Safranski, Rüdiger, *Romantik, Bir Alman Sorunsalı*, çev. Ali Nalbant, 2013, İstanbul, Kabalcı Yayınları.

Sperber, Jonathan *Karl Marx, 19. yy. Yaşanmış Bir Hayat*, çev. Gül Durna, 2014, İstanbul, İletişim Yayınları.

Young-Bruehl Elisabeth, *Hannah Arendt, Dünya Aşkıyla*, çev. Ali Selman, 2012, İstanbul, İletişim Yayınları.

Notlar

- ¹ Heine, Heinrich Mad. AnaBritannica Cilt: 15, s.s. 135-136
- ² Elisabeth Young-Bruehl, *Hannah Arendt, Dünya Aşkıyla*, çev. Ali Selman, 2012, İstanbul, s. 181, İletişim Yayınları.
- ³ Heinrich Heine, *Almanya'da Din ve Felsefenin Tarihi Üzerine*, çev. Semih Uçar, 2017, İstanbul, s. 13, Ayrıntı Yayınları.
- ⁴ Heine, Heinrich Mad., Cilt: 15, s.s. 135-136.
- ⁵ Jonathan Sperber, *Karl Marx, 19. yy. Yaşanmış Bir Hayat*, çev. Gül Durna, 2014, İstanbul, s. 194, İletişim Yayınları.
- ⁶ Heinrich Heine, *a.g.e.*, s. 8.
- ⁷ Rüdiger Safranski, *Romantik, Bir Alman Sorunsalı* çev. Ali Nalbant, 2013, İstanbul, s. 270, Kabalcı Yayınları.
- ⁸ Heinrich Heine, *Almanya'da Din ve Felsefenin Tarihi Üzerine*, çev. Semih Uçar, 2017, İstanbul, s. 23, Ayrıntı Yayınları.
- ⁹ Heinrich Heine, *a.g.e.*, s. 25.
- ¹⁰ Heinrich Heine, *a.g.e.*, ss. 26-27.
- ¹¹ Heinrich Heine, *a.g.e.*, s. 28.
- ¹² Heinrich Heine, *a.g.e.*, s. 31.
- ¹³ Heinrich Heine, *a.g.e.*, s. 45.
- ¹⁴ Heinrich Heine, *a.g.e.*, ss. 48-49.
- ¹⁵ Heinrich Heine, *a.g.e.*, s. 50.
- ¹⁶ Heinrich Heine, *a.g.e.*, s. 67.
- ¹⁷ Heinrich Heine, *a.g.e.*, s. 71.
- ¹⁸ Heinrich Heine, *a.g.e.*, s. 73.
- ¹⁹ Heinrich Heine, *a.g.e.*, ss. 76-77.
- ²⁰ Heinrich Heine, *a.g.e.*, s. 81.
- ²¹ Heinrich Heine, *a.g.e.*, s. 94.
- ²² Heinrich Heine, *a.g.e.*, s. 108.
- ²³ Heinrich Heine, *a.g.e.*, s. 114.
- ²⁴ Heinrich Heine, *a.g.e.*, s. 116.
- ²⁵ Heinrich Heine, *a.g.e.*, s. 122.
- ²⁶ Heinrich Heine, *a.g.e.*, s. 122.
- ²⁷ Heinrich Heine, *a.g.e.*, s. 125.
- ²⁸ Heinrich Heine, *a.g.e.*, s. 128.
- ²⁹ Heinrich Heine, *a.g.e.*, ss. 146-147.